

A Magyarországi Általános Munkáspárt megalakulásának körülményeiről

A jobbágymunka széttörése nyomán Magyarországon is erőteljesebbé válhatott az a folyamat, amelynek végső eredménye a tőkés termelőerők mind szabadabb, erőteljesebb fejlődése, a kapitalista termelési és társadalmi viszonyok megszilárdítása lett. E pozitív gazdasági-társadalmi változások, amelyekkel együtt járt a politikai-jogi viszonyok átalakítása is, ellentmondásosan, az 1848-as forradalom előtti feudális rendszer bénító maradványával terhelten bontakoztak ki. Főleg a kiegyezést követően egyre szembeötlőbbek a tőkés fejlődés eredményei. Az 1850—1873 között Európa-szerte megfigyelhető általános gazdasági konjunktúra sodróerejét felhasználva, főként a porosz úton modernizálódó mezőgazdaságban, de az ipar, a kereskedelem, a pénz- és hitelélet területén Magyarországon is élénk gyarapodás tapasztalható: a vasútépítések, nagybankok, ipari nagyüzemek alapítása, a beruházások értékének hatalmas megnövekedése, az egyes gazdasági ágazatok termelési értékének jelentékeny felfutása egyértelműen ebbe az irányba mutatnak. Az 1873. évi gazdasági válság, amely a tőkés világ 1914 előtti gazdasági krízisei közül a legsúlyosabb volt, lefékezte ugyan a föllendülést, de meg nem állíthatta. A viszonylag hosszú depresszió az 1870-es évek végére föllengedett, s az 1880-as évek a gazdasági élet területén, a porosz utas fejlődés ballasztjaitól perszenem szabadulhatva, a felfelé ívelést hozták.

A gazdasági forrongás-haladás kohójában formálódott ki a magyar munkásosztály. Az ipari-, bányá-, vasúti munkásság összlétszáma 1869 és 1890 között 657 000-ről 862 000-re növekedett. Derékhadát a falvakból az ipari centrumokba zúduló földnélküli nincstelenekből szerezte, s csak kisebb mértékben a korábbi kézműves iparból. Mindazonáltal innen kerültek ki azok a munkások, akik fölszabadulásuk után bejárva-beutazva Közép-Európa számos országát: Ausztriát, Svájcot, Németországot, megismerkedhettek a szocialisztikus tanításokkal, s haza térve tevékeny szerepet is vállaltak azok terjesztésében. Sok volt egyébként a külföldi születésű munkás is. A fővárosban, ahol különben a proletariátus létszáma igen dinamikus módon növekedett (1870 és 1890 között megduplázódott), 1875-ben a gyári munkások nem kevesebb, mint 24%-át lehetett ebbe a kategóriába sorolni. Jelentős hányaduk ugyancsak a szocializmus hívéül szegődött.

A magyarországi munkásság létviszonyai az említett időkben szinte gyarmati körülményeket idéztek. Jellemzői: a 14—16 órás munkanap, a nyomorúságos bérek, a zsúfolt, nedves, egészségtelen lakások, egy-két iparágban pedig (pl. a dohányfeldolgozásnál) a nők és gyermekek foglalkoztatása. „Kenyeret a népnek! — írta Kassai Samu a Népszava 1880. áprilisi számában — mert ínség van. (...) Majd mindennap esik egy áldozat. Ott az a tömérdek öngyilkossági eset, melynek szomorú hősei legnagyobb részben a nyomor, az ínség áldozatai voltak. S az orvosi kar, ki merné mondani, hogy hány embert küld ki a sírkertbe naponként 'betegség utáni halál' okadolt címen nyugalomra, — ez a mai társadalom, ha ki merné mondani, hogy (...) ezen áldozatainak orvosság helyett egy megfelelő étrend, egy kis légváltás kellett volna, s kész a gyógyítás: akkor látnánk még csak statistice kimutatva, hogy a mostani társadalom, minden egyéb bűnei mellett még szándékos gyilkos is! (...) Óh! ti gazdagok, kiknek egy ebédje annyiba kerül, amennyit egy szegény munkás félévig sem bír megkeresni; (...) törődtek is ti azzal, hogy aki dolgozni akar dolgozhassék is? s ha dolgozik meg is élhessen tisztességesen?”

Az ausztriaihoz képest jóval súlyosabb gazdasági elnyomtatás csaknem teljes politikai jogfosztással párosult. A munkások ki voltak zárva a szavazati joggal bírók köréből. A hosszú munkaidő, a nagy szegénység, az analfabetizmus (tehát jórészt a feudális múlt öröksége) szerepet játszottak abban, hogy leszűkültek a kulturális-művelődési, s az ezzel együtt járható valamelyes politikai feljebbjutás Közép-Kelet-Európában néhány területen sporadikusan, de mégis csak fel-fel bukkanó útjai is.

Ilyen viszonyok között kellett felemelni a magyar, és a még nemzeti elnyomást is elszenvedni kényszerülő nem magyar dolgozóknak tiltakozó szavukat, ilyen korban a hatósági önkény legváltozatosabb formái között indult meg a szocialista szervezkedés.

A születő-kibontakozó magyar munkásmozgalom természetesen támaszkodhatott a nemzetközi proletariátus ez idő tájt már meglevő, gazdag harci tapasztalatára, s meríthetett annak elméleti tárházából is. A XIX. század harmadik negyedében egyre szembevetőbbé vált Marx és Engels munkásságának hatása. Az I. Internacionálé létrehozása 1864-ben és működése növelte és erősítette a marxi világnézet, ideológia és politika híveinek egyre népesebb nemzetközi táborát. Az Internacionálé feladatának tekintette, hogy segítse az egyes országokban kibontakozó szervező tevékenységet, elméleti és gyakorlati tanácsokkal lássa el a fiatal munkáspártok viszonylag kevés felkészültséggel rendelkező vezetőit, bekapcsolva őket az Internacionálé vezető testületeinek munkájába. Magyarországról így lett 1865 augusztusában Hrabje János az Internacionálé Főtanácsának tagja, majd 1866-ban itteni megbízottja.

Hrabje Nepomuk János bejárva Nyugat-Európát — asztalosszakmát tanulva — az 1860-as években Londonban élt, ott ismerkedett meg a szocializmus eszméivel és

csatlakozott az Internacionáléhoz. Széles körű ismeretekkel rendelkező, olvasott, jó képességű, kiváló szónokként tartották számon. Hazatérése után aktív szervezőmunkába fogott, s tevékeny részt vállalt az Általános Munkásegylet létrehozásában, 1868. februári programja kimunkálásában. E program, az alakuló gyűlés által elfogadott kiáltvány, par excellence mégsem Marx és Engels, hanem Lassalle tanítása sajátos ausztriai változatának nyomát viselte magán. Célul tűzte ki „a munkásosztály szellemi és anyagi érdekeinek óvását és előmozdítását”. E cél elérése érdekében szorgalmazta a munkásság felvilágosítását és képzését, „minden törvényes eszközök” felhasználását, „ hogy a politikai és polgári jogokat a munkásosztály számára megnyerje.” Az anyagi helyzet javítására a „Lassalle elvei szerinti termelő-egyesületek lehetőcsítését” ajánlotta és beteg- s rokkantpénztár felállítását helyezte kilátásba.

Annak, hogy Lassalle tanításai gyökeret vertek első hazai szocialista szervezeteinkben, fontos oka, hogy az első szervezők külföldről, német, osztrák, svájci, cseh és morva területekről érkeztek. Ennél is nagyobb jelentőséget kell azonban annak tulajdonítanunk, hogy a magyarországi gazdasági-, társadalmi viszonyok, s ebből fakadóan a proletariátus összetétele és fejlettsége sok rokonvonást mutatott az említett közép-kelet-európai területeken, főként Ausztriában és Németországban megfigyelhető folyamatokkal, fejlettségi színvonallal és strukturális vonásokkal. Utalhatunk itt mindenekelőtt a gazdasági-társadalmi előrehaladás közös, porosz utas vonásaira, s ebből következően a gyári nagyipar elmaradottságára, a kis-és középüzemek nagy túlsúlyára, a nagyipar tömegcikktermelő, sok munkással dolgozó ágazatainak fejletlenségére, ennél fogva a gépmunkások alacsony, a szakmunkások magas arányára. A kistulajdonosok pedig — más kispolgári elemekkel együtt —, akiket az elproletarizálódás veszélye fenyegetett, radikális polgári-kispolgári párt nem lévén, a munkásmozgalomban kerestek és találtak politikai szövetségeseket. De még sokáig megtartják kistulajdonosi gondolkodásmódjukat azok a falvakraól beözönlő elsőgenerációs munkások is, akik sérelmeik orvoslását ugyancsak a munkás mozgalomtól remélték. A külföldről országunkba beáramló, magasan kva lifik ál szakmunkásréteg viszont általában viszonylag jó megélhetést talált, s ezért nem kereste az igazán forradalminak tekinthető, gyökeres társadalmi fordulat való lehetőségeit. Mindenekelőtt ezért találtak termékeny talajra Magyarországon Lassalle eszméi, tanítása, amelyek nem ismerték el a társadalmi ellentétek kibékíthetetlenségét, az osztályharc alkalmazásának szükségességét, hanem a burzsoáziával, s annak államával való megbékélést hirdették a kormányzat jóhiszeműségében, pártatlanságában, segítőkészségében reménykedve.

Mindazonáltal a magyar munkásságnak kezdettől fontos osztagait jelentették azok a szociálisan legelesettebb és ebből adódóan politikailag legharcosabb tömegei, akik a tőkés rendszernek minden tekintetben csak kárvallottjai voltak, akik csak a gyökeres, forradalmi változásoktól remélhették sorsuk jobbrafordulását.

Az Általános Munkásegylet alapszabályát a kormányzat is jóváhagyta, s így 1870 júniusától *legálisan működő politikai szervezetté alakult*. Hrabje, akit diktatórikus módszerei miatt elmozdítottak a vezetésből, visszaköltözött Londonba, s Irlinger Antal, az 1863-as lengyel felkelés résztvevője lett a pártelnök. 1869 júniusában pedig Táncsics Mihályt, a forradalmi-demokratikus mozgalmak ismert, kiemelkedő alakját hívják meg a párt élére, aki újságjában, az Arany Trombitában ezt követően lehetővé tette szocialista szellemű cikkek közlését. Táncsics Mihály bevonásával tovább erősödött az az irányvonal, amely a polgári baloldallal elképzelhetőnek tartotta az együttműködést, sőt esetenként segítségért a kormányhoz is fordulni kívánt. Mindez a párt tömegeinek viharos ellenzését váltotta ki, Táncsicsot pedig, mivel kormánysegélyért folyamodott, távozásra szólították fel.

1869 nyaratól Farkas Károlyt választották az Internacionálé Főtanácsa magyarországi megbízottjának, aki vezetője lett az 1869 augusztusában ellenzéki programmal föllépő Pest-Budai Munkásképző Egyletnek, s létrehozta az Internacionálé szekcióját. A Munkásképző Egylet 1870. május 29-én felhívással fordult a munkássághoz, amely ugyan nem volt mentes a lassalleánus frazeológiától, ellenben hitet tett a forradalmiság és a nemzetköziség mellett: „(...) a munkásképző egylet lerázta bölcső-takaróit és legközelebb meg kell mutatnia a világnak teljes férfiurejével és méltóságával, hogy ő is darabja azon sziklának, melyre a jövő kor egyháza fog épülni. A munkás-képzőegylet most határozott és gyökeres alapon áll és szellemében a nagy munkástársulathoz (azaz az Internacionáléhoz) csatlakozik.” A nyilatkozat továbbá olyan intézmények életbe léptetését szorgalmazza, amelyek magukban foglalják a „művelődést, emberséget és társas bizalmasságot”. Csak ilyen módon lehet szembeszállni az uralkodó viszonyokkal, s megalapozni az új politikai, társadalmi, gazdasági rendet.

Az I. Internacionálé és a Munkásképző Egylet hatására az Általános Munkásegylet megerősödött, országos szervezetté vált, s a munkásmozgalom rohamos fejlődésnek indult. 1869—1871 között 12 fővárosi szakegylet alakult, s több mint 20 vidéki városban működtek fiókegyletek, közülük az újpesti, óbudai, pozsonyi, soproni, resicai, nagykanizsai, kaposvári, pécsi, temesvári, aradi voltak a legjelentősebbek.

Az Általános Munkásegylet vezetőire nagy hatást gyakorolt az a tény, hogy Németországban a lassalleánus eszmeiségű párttal szemben August Bebel és Wilhelm Liebknecht vezetésével létrejött egy forradalmi szocialista szervezet, a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt, amely elfogadta és magáévá tette Marx és Engels tanításait, meghirdette az osztályuralom eltörléséért, a politikai szabadságért folytatandó harcot és csatlakozott a Nemzetközi Munkásszövetséghez. Egyebek mellett a németországi fejlemények hatása is szerepet játszott abban, hogy a két legjelentősebb magyar munkásszervezet közeledett egymáshoz,

majd 1870 őszén kimondták az Általános Munkásegylet és a Munásképző Egylet fúzióját, amely gyakorlatilag csak 1871 tavaszán vált valóra.

Ekkortájt a párizsi nép felkelése és a munkásosztály államának kiépítése, végül pedig az osztályérdekeit a nemzeti érdekek fölé helyező francia burzsoázia fegyveres föllépése és kétes, nemzetvesztő győzelme a kommünárok ellen, gyakorolt nagy hatást a fiatal magyarországi munkásmozgalomra. Március—áprilisban szolidaritási sztrájkok robbantak ki a fővárosban, május 8-án pedig nagy tüntetés volt a sztrájkok vezetőinek szabadon bocsátása érdekében. A Kommün bukásának hírére 1871. június 11-én az Általános Munkásegylet vezetői gyűlést és fölvonulást rendeztek, amelyen állást foglaltak a párizsi nép mellett. E tüntetés ürügyén az ÁME működését megbénították, vezetőit és aktivistáit letartóztatták és börtönbe vetették. Az ún. hűtlenségi per megrendezésével a magyar vezető köröknek átmenetileg sikerült megakadályozni a munkásosztály szervezkedését. „De az az eszme, amely a Kommün katonáit lelkesítette (...) — írta Frankel Leó egy cikkében — otthont talált nem csak Franciaországban, hanem mindenütt az egész világon, ahol elnyomók és elnyomottak élnek. Az eszmét nem lehet megölni, nem lehet bebörtönözni, nem lehet száműzni, nem használ ellene seim golyószóró, sem gyútús puska, sem börtön, sem tengerentúli büntető gyarmat. (...) A papok átkozódásai, a hatalmasok fenyegetései ellenére (...) az a világot megváltó eszme, amely a Kommün harcosait lelkesítette, egyre szélesebb körben terjed mindaddig, amíg elvezeti az elnyomottakat a végső győzelemhez és valósággá válik a munkásosztály felszabadulása.”

Az Általános Munkásegylet megszűnését követően, nem túl hosszú ideig tartó, átmeneti dermedtség után ismét hallattak magukról a magyarországi szocialista munkásvezetők. A vizsgálati fogságból éppen csak kiszabadult Farkas Károly részt vett az Internacionálé hágai kongresszusán, és az itt föllépő anarchistákkal szemben teljes mértékben Marx és hívei álláspontját támogatta. Hazatérve pedig, Ihlringer Antallal együtt szocialista hetilapot alapított, a *Munkás-Heti Krónikát*, amely *Arbeiter Wochen-Chronik* néven német nyelven is megjelent. Tekintve, hogy a pártalapítási kísérletet a hatósági önkény elfojtotta, még inkább megnövekedett a szocialista munkássajtó jelentősége, hiszen ez biztosította valamelyest a szocialista eszmék terjesztésének lehetőségét, a munkások szervezését. „(...) Ausztriában és Magyarországon a munkásosztálynak óriási nehézségekkel kell megküzdnie — állapította meg Engels egyik cikkében. — A politikai szabadság, ami a sajtót, gyűléseket és egyesületeket illeti — a képzelt alkotmányos monarchiának megfelelően — a legalacsonyabb színvonalon áll. A törvénykönyv, amely hallatlan rugalmasságával tűnik ki, lehetővé teszi, hogy a kormány a munkásosztály érdekeinek és követelésének legfélénykebb megnyilatkozásait is elítélje. És ennek ellenére a mozgalom itt is — mint mindenhol — feltartóztathatatlanul fejlődik.

Központjai: Csehország, Bécs és Budapest gyári kerületei. Az újságok német, cseh és magyar nyelven jelennek meg.”

Ilyen körülmények között különösen fontos volt, hogy a hazai szocialista mozgalom vezetői az osztályharc szempontjából jelentőséget tulajdonítva a nemzetiségi kérdésnek, az összes elnyomott dolgozó összefogásának, igaz internacionalista elvek alapján történő közös föllépésének programját hirdették meg. Az Arbeiter Wochen-Chronik „A nemzetiségi kérdés” című cikke közölte „egy szerb elvtárs” levelét, amelyben egyebek között ez állt: „(...) A nemzetiségek gyűlölik, a nyomoruk okozóinak tekintik egymást, az urak pedig örvendeznek ezen, az összes nép munkájának gyümölcsét zsebükbe rakva, s nem is tekintik azt, vajjon a termelvény hazabeli vagy más nemzetiségeké. (...) A különféle nemzetiségek éppúgy, mint az itt [uralkodó] törzs nagyon is hamar belátná, hogy semmi oka sincs egymást gyűlölni, mert a valóságban egyformán el vannak nyomva és érdekeik összhangban vannak egymással: egyenlő kötelességeik vannak, de jogaik nincsenek. (...) Az urak már régóta nemzetköziek. (...) Miért ne követnék hát a munkások uraik eme példáját. Ez időnek el kell érkeznie. Mert ez a nemzetiségi gyűlölet, amely Magyarországot marcangolja és a zsarnokságot előtérbe szorítja nem természetes, hanem erőltetett gyűlölet, melynek idővel el kell vesznie. Ilyen állapotokat csakis a szocializmus hozhat létre, csak ez mentheti meg Magyarországot, ez tarthatja fenn területi épségét.”

1876 tavaszán a nagy tekintéllyel és gazdag forradalmi, harci tapasztalatokkal rendelkező Frankel Leó, az 1871. évi Párizsi Kommün egyik vezetője is bekapcsolódott az újjászervezés munkálataiba. Frankel, aki ekkor már a nemzetközi szocialista mozgalom kiemelkedő szenélyiségének számított, hazatérése után fokozta a sajtó — és agitációs tevékenységet, s nagy erőfeszítéseket tett egy legális munkáspárt létrehozására. Kitartó munkája eredményeképp 1878 áprilisában megalakult a Nemválasztók Pártja, amely — mivel nyílt szocialista programmal a nyomott politikai viszonyok miatt föllépni ekkor nem lehetett — „a választójog elérése érdekében folytatandó agitációt” jelölte meg fő céljául, s e program széles tömegek megnyerésére adott lehetőséget. A szocialista szervezkedés hatékonyságát azonban nagyban korlátozta, hogy az 1877 óta önálló frakcióként tevékenykedő Külföldi Viktor vezette, lényegében lassalleanus platformot képviselő csoport 1878 júniusában párttá szerveződött, s ez megosztotta a proletariátus erőit.

A két munkáspárt között, főleg a haladó polgári csoportokkal való szövetség kérdésében éles polémia folyt, a munkásegység megteremtésének vágya és szükségességének felismerése azonban erősebbnek bizonyult. 1880 tavaszán tárgyalások kezdődtek, s 1880 májusában megkezdhette munkáját az egyesülési kongresszus. Ezen 152 mandátummal 113 küldött vett részt. A fővárosi szervezetek mellett 28 vidéki helység szervezetei képviseltették magukat. Mivel a hatóságok a szocialdemokrata-szocialista elnevezés felvételét megtiltották, a kongresszus küldöttei

a Magyarországi Általános Munkáspártot alakították meg. Az elfogadott program a lassalleanus-szocialista elmélet számos vonását hordozta, helyenként kifejezetten forradalmi-osztályharcos tartalmú. Követelte a földbirtok és mindennemű termelőeszköz társadalmi tulajdonba vételét, a bérmunka-rendszer eltörlését, a „társulati-munkarendszer bevezetését”. Sikraszállt az általános választójog és az ingyenes népoktatás, a népfelfegyverzés, az állam és az egyház szétválasztása mellett, szorgalmazta az alapvető emberi és polgári szabadságjogok következetes érvényesítését, az ingyenes igazságszolgáltatást és az esküdtbíráskodást. A szociális követelések között szerepelt a 10 órás munkanap bevezetése, az éjszakai munka megszüntetése, a gyermekmunka megtiltása, a női munka korlátozása, hatékony munkavédelmi intézkedések bevezetése. A program fontos és pozitív elemét jelentette, hogy megemlítette az állami ellenőrzés megeremtésének a szükségességét, a vasutak, bányák, hajóközlekedés, biztosító intézetek vonatkozásában.

Mindezekért az Általános Munkáspárt létrehozása korszakos jelentőségű a magyar munkásmozgalom történetében. A tőkés kizsákmányolás kíméletlen bírálata, a szociális nyomorúság elleni föllépés ugyanis egybekapcsolódott a politikai szabadságjogok kiterjesztéséért vívott harccal, végső fokon egy igazságosabb, jobb, a dolgozó emberek, magyarok és nem magyarok testvéri egyenlőségén alapuló szocialista társadalom megeremtésének célkitűzésével. „Fogadjátok testvéri üdvözetünket. — írták néhány évvel később az egyesült párt vezetőinek a Londoni Kommunista Egyesület Magyar Körének tagjai — Tegyétek azt nagyban, amit mi csak kisebb mértékben tehetünk, hirdessétek magasztos elveinket. /.../ Mert abban a percben, midőn egyesült erővel a tőke uralmát megsemmisítjük s romjaira az anyagi és politikai függetlenség zászlaját kitűzzük, abban a percben a szabadság, egyenlőség és testvériség ténnyé válik.”

Irodalmi tájékoztató

MÉREI GYULA: Magyar politikai pártprogramok, 1867—1914. Bp. 1934.; KOVÁCS ENDRE (főszerk.) — KATUS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország története 6. köt. Bp. 1979. 865—897., 1278—1304.; MÓD ALADÁR: A magyar munkásmozgalom kialakulása. Bp. 1949.; ANDICS ERZSÉBET: A magyarországi munkásmozgalom az 1848—1849. évi forradalomtól és szabadságharctól az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalomig. Bp. 1954.; NEMES DEZSŐ: Az Általános Munkásegylet története. Bp. 1952.; ERÉNYI TIBOR: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. Bp. 1962.; S. VINCZE EDIT: Az útkeresés évtizedei. (Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből, 1868—1898.) Bp. 1977.; ERÉNYI TIBOR /szerk./: Az I. Internacionálé és Magyarország.; S. VINCZE EDIT: A párizsi Kommün hatása a magyar munkásmozgalomra Bp. 1973.; HERBERT STEINER: Die Arbeiterbewegung Österreichs. Wien, 1969. NEMES DEZSŐ: /szerk./: A magyar forradalmi munkásmozgalom története I. köt. Bp. 1966.; ARANYOSI MAGDA: Frankel Leó /Életek és korok/. Bp. 1974.; Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig Szerk.: VÖRÖS KÁROLY. A vonatkozó rész VÖRÖS KÁROLY. munkája. Bp. 1978.; S. VINCZE EDIT: A hűtlenségi per, 1871—1872. Bp. 1971.